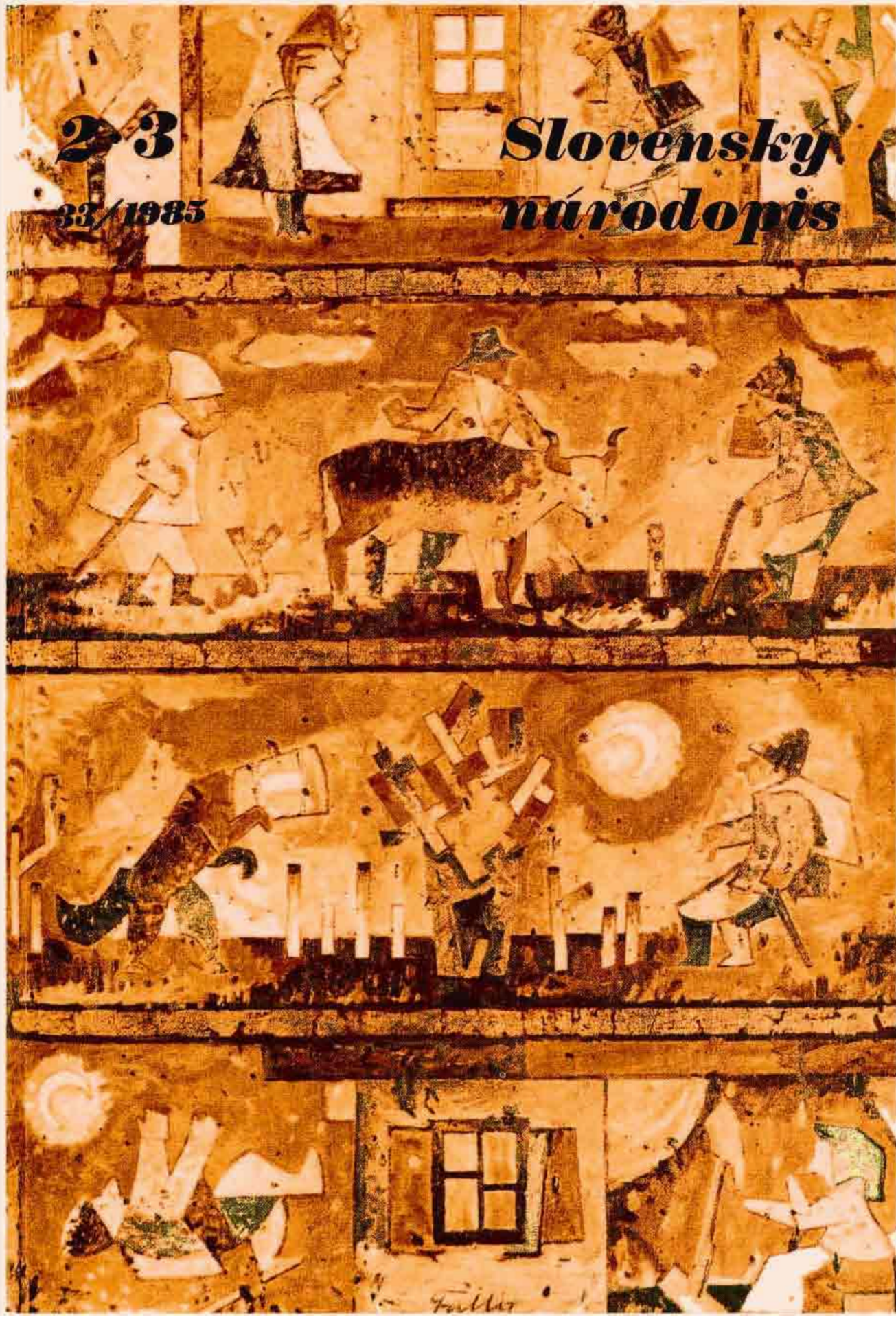

23

33/1985

*Slovenský
národopis*

Na obálke: strana 1: Ludovít Fulla, Rysavá jalovica. Olej 1947—1954.

strana 4: Ludovít Fulla, Slovenská nevesta. Olej 1949.

Foto E. Mišurová. Slovenská národná galéria

Ilustrácie E. Fullu na stranách 303, 336, 349, 452, 482, 494, 509, 589, 592, 598, 630 a 648 reprodukovala E. Mišurová.

HLAVNÁ REDAKTORKA

Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Viera Gašparíková, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosáľová, Antonín Robek, Viera Urbancová

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)

European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

VČLEŇOVANIE POKROKOVÝCH TRADÍCIÍ
LUDOVEJ KULTÚRY DO SYTÉMU SOCIA-
LISTICKEJ KULTÚRY A SPÔSOBU ŽIVOTA
PRACUJÚCICH

ŠTÚDIE

- Úvod (Milan Leščák) 304
- Milan Leščák: Včleňovanie ľudových tradícií ako fenomén utvárania súčasného spôsobu života (Poznámky k prvej etape riešenia úlohy ŠPZV) 306
- Peter Slavkovský: Socialistická kolektivizácia poľnohospodárstva a jej odraz v spôsobe života slovenskej dediny 323
- Adam Pranda: Tradičné a súčasné aspekty hodnotenia vzťahu človeka k práci na slovenskej dedine 337
- Ema Drábiková: Záhumienkové hospodárenie a jeho miesto v rodinom a lokálnom spoločenstve 350
- Juraj Podoba: Pretrvávanie tradičných prvkov v súčasnom spôsobe bývania v obci Veľké Zalužice 365
- Olga Danglová: Tradičné prvky v súčasnej kultúre bývania 386
- Viera Valentová: Súčasná hodnotové orientácie vidieckeho obyvateľstva vo vzťahu k tvorbe interiéru 414
- Viera Nosáľová: Tradície a premeny ľudového odevu v súčasnosti 427
- Hana Hlôšková: Veno a výbava na Slovenskom vidieku (Premeny a súčasný stav) 453
- Daniel Luther: Tradičné obyčaje vo výročných sviatkoch súčasnej slovenskej dediny 465
- Ester Plicková: Ľudová kultúra ako inšpiratívny zdroj slovenského výtvarného umenia 483
- Jarmila Paličková-Pátková: Pôsobenie tradícií v súčasnej výrobnej a záujmovej činnosti na Slovensku 495
- Svetozár Švehlák: Kultúrna a umelecká aktivita v lokálnych spoločenstvách na Slovensku (Vývin, spoločenské poslanie a budúcnosť dedinských folklórnych skupín) 510
- Lubomír Falfan: Sociálne determinanty vstupu a pôsobenia vo folklórnom súbore 529
- Zuzana Štefániková: Scénická úprava ľudového odevu v amatérskych folklórnych súboroch 538
- Kolektív pracovníkov: Z výskumu súčasnej ľudovej umeleckej výroby v Západoslovenskom kraji 552
- Mária Ušaková: Podiel etnografa na realizácii pamiatkovej starostlivosti o ľudovú architektúru na Slovensku 572

MATERIÁLY

- Konštantín Palkovič: Zo Zochovej frázeológie 590
- Matilda Hayeková: Keltská provenienca slovenských názvov daktorých rozprávkových postáv 593
- Slavko Churý: Strava v Liptove v 17. a 18. storočí 595

DISKUSIA

- Rasťa Stoličná: Niektoré výsledky etnokartografického štúdia ľudovej stravy na Slovensku 599

ROZHLADY

- In memoriam prof. dr. Paweł Nedo (Viera Gašparíková) 604
- Odišiel Jaroslav Orel (František Kalesný) 607

K jubileu dr. Lubice Droppovej (Ján Michálek)	609
Konfrontácia Úloha národopisnej vedy pri formovaní súčasnej socialistickej kultúry (Ema Drábiková)	611
IX. riadne valné zhromaždenie Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV (Zuzana Beňušková)	616
Konferencia Význam folklórnych festivalov v súčasnej socialistickej kultúre (Milan Leščák)	618
Konferencia o etnických procesoch v československom pohraničí po roku 1945 (Ján Botík)	621
Konferencia Metódy etnografickej práce a Valné zhromaždenie Národopisnej spoločnosti československej pri ČSAV (Zuzana Beňušková)	623
Osmy kongres Medzinárodnej spoločnosti pre bádanie ľudovej prózy (Viera Gašparíková)	625
Medzinárodná konferencia Interetnické vzťahy v severovýchodnom Maďarsku (Marta Sigmundová — Margita Méryová)	628
Československo-poľská konferencia Sociologické problémy prestavby miest (Peret Salner)	629

СОДЕРЖАНИЕ

ВКЛЮЧЕНИЕ ПРОГРЕССИВНЫХ ТРАДИЦИЙ НАРОДНОЙ КУЛЬТУРЫ В СИСТЕМУ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И В БЫТ ТРУДЯЩИХСЯ

СТАТЬИ

Введение (Милан Лешчак)	304
Милан Лешчак: Включение народных традиций как феномен создания современного быта	306
Петер Славковский: Социалистическая коллективизация сельского хозяйства и ее отражение в образе жизни словацкой деревни	323
Адам Пранда: Традиционные и современные аспекты оценки отношения человека к труду в словацкой деревне	337
Ема Драбикова: Приусадебное хозяйство и его место в семейном и локальном сообществе (По поводу вымирания одной из форм мелкого хозяйства в сельском хозяйстве)	350
Юрай Подооба: Сохранение традиционных элементов в современных жилищных условиях в деревне Велке Залужице	365

RECENZIE A REFERÁTY

Socializace vesnice a proměny lidové kultury (Adam Pranda)	631
Leninov družstevný plán v politice KSČ (Peter Slavkovský)	632
Naukovi zápisky No 8—9 (Mikuláš Mušínska)	634
Vlastivedný spravodaj Tekovského múzea v Leviciach (Marta Sigmundová)	635
A. Špiesz: Remeslá, cechy a manufaktúry na Slovensku (Jarmila Paličková—Pátková)	636
A. Habovštiak: Oravci o svojej minulosti (Ján Michálek)	639
M. Katriak: Devičany v socialistickej výstavbe (Marta Sigmundová)	640
I. Dorovský: Konstantín Jireček (Václav Frolec)	642
Poslyšte písničku hezkou (Lubica Droppová)	644
J. Trojan: Moravská lidová píseň (Věra Šepláková)	645
J. Magnuszewski: Tropami folkloru i literatury (Oldřich Sirovátka)	646
H. Kaufmann: Maurové a Evropa (Peter Salner)	647

Ольга Данглова: Традиционные элементы в современной культуре быта	386
Вера Валентова: Современные ценностные ориентации деревенского населения по отношению и созданию интерьера	414
Вера Носалева: Традиции и изменения народной одежды в современности	427
Гана Хлошкова: Приданое в словацкой деревне (Изменения и современное положение)	453
Даниел Лутер: Традиционные обычаи на календарных праздниках в современной деревне	465
Эстер Плицкова: Народная культура как источник вдохновения словацкого изобразительного искусства	483
Ярмила Паличкова-Паткова: Влияние традиций на современную производственную и любительскую деятельность	495
Светозар Швеглак: Культурная и художественная активность в локальных сообществах (Развитие, общественная миссия и будущее деревенских фольклорных ансамблей)	510
Любомир Фалтян: Социальные факторы вступления и участия молодых людей в фольклорном ансамбле	529

Зузана Штефаникова: Сценическое оформление народной одежды в любительских фольклорных ансамблях	538
Вероника Коморовска с коллективом: Из исследования современного народного художественного производства в западной Словакии	552
Мария Ушакова: Участие этнографа в реализации охраны памятников народной архитектуры в Словакии	572

МАТЕРИАЛЫ

Константин Палкович: Из фразеологии Цтибога Зоха	590
Матилда Гаекова: Кельтское происхождение словацких названий некоторых сказочных персонажей	593
Славко Хуры: Пища в Липтове в 17 и 18 веках	595

ДИСКУССИЯ

Растя Столична: Некоторые результаты этнокартографического изучения народной пищи в Словакии	599
--	-----

ОБЗОРЫ

Посвящено проф. д-р Павлу Недо (Вера Гашпарикова)	604
Посвящено Ярославу Орелу (Франтишек Калесны)	607

INHALT

DIE EINGLIEDERUNG DER PROGRESSIVEN TRADITIONEN DER VOLKSKULTUR INS SYSTEM DER SOZIALISTISCHEN KULTUR UND LEBENSWEISE DER WERKTÄTIGEN

STUDIEN

Einleitung (Milan Leščák)	304
Milan Leščák: Die Eingliederung der volkstümlichen Traditionen als Phänomen des Gestaltens der zeitgenössischen Lebensweise	306
Peter Slavkovský: Die sozialistische Kollektivierung der Landwirtschaft und ihre Reflex in der Lebensweise des slowakischen Dorfes	323
Adam Pranda: Die traditionellen und derzeitigen Aspekte in der Bewertung der Beziehung des Men-	

К юбилею д-р Любицы Дропшовой (Ян Михалек)	609
Конференция „Задача этнографической науки при формировании современной социалистической культуры“ (Эма Драбикова)	611
IX. очередное общее собрание Словацкого этнографического общества при САН (Зузана Бенюшкова)	616
Конференция „Значение фольклорных фестивалей в современной социалистической культуре“ (Милан Лешчак)	618
Конференция об этнических процессах в чехословацкой пограничной области после 1945 г. (Ян Ботик)	621
Конференция „Методы этнографической работы“ и общее собрание Этнографического чехословацкого общества при ЧСАН (Зузана Бенюшкова)	623
VIII конгресс Международного общества по изучению народной прозы (Вера Гашпарикова)	625
Международная конференция „Интерэтнические отношения в северо-восточной области Венгрии“ (Марта Сигмундова — Маргита Мериова)	628
Чехословацко-польская конференция „Социологические проблемы перестройки городов“ (Петер Сальнер)	629

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

schen zur Arbeit im slowakischen Dorf	337
Ěma Drábiková: Die Hoffeldwirtschaft und ihr Platz in der Familien- und Lokalgemeinschaft (Randbemerkung zum Verschwinden einer Form der landwirtschaftlichen Kleinproduktion)	350
Juraj Podoba: Das Fortdauern traditioneller Elemente in der heutigen Wohnkultur in Velké Zalužice	365
OĚga Danglová: Traditionelle Elemente in der gegenwärtigen Wohnkultur	386
Viera Valentová: Die derzeitigen Wertorientationen der Landbevölkerung in Bezug zur Gestaltung des Interieurs	414
Viera NosáĚová: Die Traditionen und Veränderungen der volkstümlichen Kleidung in der Gegenwart	427

Hana Hlôšková: Mitgift und Aussteuer bei der slowakischen Landbevölkerung	453
Daniel Luther: Traditionelle Bräuche an Jahresfeiertagen im heutigen slowakischen Dorf	465
Ester Plicková: Die Volkskultur als Inspirationsquelle der slowakischen darstellenden Kunst	483
Jarmila Paličková-Pátková: Das Wirken der Tradition in der heutigen Produktion und Liebhabertätigung	495
Svetozár Švehlák: Die kulturelle und künstlerische Aktivität in lokalen Gemeinschaften (Entwicklung, gesellschaftliche Sendung und Zukunft der Dorffolkloregruppen)	510
Lubomír Faltan: Die sozialen Determinanten des Eintritts und der Betätigung in einem Folkloreensemble	529
Zuzana Štefániková: Die szenische Umgestaltung der Volkskleidung in Liebhaberfolkloreensembles	538
Kollektiv: Aus der Erforschung der gegenwärtigen Volkskunstproduktion in Westslowakei	552
Mária Ušaková: Der Anteil des Ethnographen an der Denkmalpflege der Volksbaukunst in der Slowakei	572

MATERIALIEN

Konštantín Palkovič: Aus der Phraseologie von Ctiboh Zoch	590
Matilda Hayeková: Keltische Provenienz slowakischen Namen einigen Märchengestalten	593
Slavko Churý: Die Nahrung in 17.—18. Jahrhundert in Liptov-Gebiet	595

DISKUSION

Rasta Stoličná: Einige Ergebnisse vom ethnokartographischen Studium der Volksnahrung in der Slowakei	599
--	-----

CONTENTS

INCORPORATION OF THE PROGRESSIVE TRADITIONS OF FOLK CULTURE IN TO THE SYSTEM OF SOCIALIST CULTURE AND THE WAY OF LIFE OF THE WORKING PEOPLE

ARTICLES

Introduction (Milan Leščák)	304
Milan Leščák: Incorporation of folk traditions as a phenomenon representing the creation of the recent way of life (Notes to the first stage of	

RUNDSCHAU

Prof. Dr. Paweł Nedo ist gestorben (Viera Gašparíková)	603
Jaroslav Orel ist gestorben (František Kalesný)	607
Das Jubiläum von Lubica Droppová (Ján Michálek)	609
Die Konferenz „Aufgabe der Volkskunde bei der Formierung der zeitgenössischen sozialistischen Kultur“ (Ema Drábiková)	611
IX. Generalversammlung der Slowakischen ethnographischen Gesellschaft bei der Slowakischen Akademie der Wissenschaften (Zuzana Beňušková)	616
Die Konferenz „Bedeutung der Folklorefestivals in der zeitgenössischen sozialistischen Kultur“ (Milan Leščák)	618
Die Konferenz über ethnische Prozesse im tschechoslowakischen Grenzgebiet nach dem Jahre 1945 (Ján Botík)	621
Die Konferenz „Methoden der ethnographischen Arbeit und die Generalversammlung der Tschechoslowakischen ethnographischen Gesellschaft bei der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften“ (Zuzana Beňušková)	623
Achter Kongress der Internationalen Gesellschaft für Volksprosaforchung (Viera Gašparíková)	625
Internationale Konferenz „Interethnische Beziehungen im nordöstlichen Ungarn“ (Marta Sigmundová — Margita Méryová)	628
Tschechoslowakisch-polnische Konferenz „Soziologische Probleme des Städteumbaus“ (Peter Salner)	629

BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE

solving the tasks of the State plan of elementary research)	306
Peter Slavkovský: The socialist collectivization of agriculture and its reflection in the way of life of the Slovak village	323
Adam Pranda: The traditional and recent aspects of evaluating the man's relation towards work in the Slovak village	337
Ema Drábiková: Private plot farming and its position in the family and local community	350

Juraj Podoba: Preservation of the traditional elements in the contemporary way of life in the village Vefké Zalužice	365
Oľga Danglová: The traditional elements in the contemporary culture of dwelling	386
Viera Valentová: The present value orientations of the rural population in relation to the creation of interior	414
Viera Nosáľová: Traditions and the changes of folk costume in the present time	427
Hana Hľošková: Dowry and trousseau in the Slovak village (The changes and recent state)	453
Daniel Luther: The traditional customs in annual holidays of the present-day Slovak village	465
Ester Plicková: The folk culture as a source of inspiration for the Slovak creative art	483
Jarmila Paličková-Pátková: The impact of traditions in the present productive and hobby activity in Slovakia	495
Svetozár Švehlák: The cultural and artistic activity in the local communities (The development, social mission and the future of the village folklore groups)	510
Lubomír Falfan: The social determinants of entering and acting in a folklore group	529
Zuzana Štefániková: The scenic adjustment of folk dress in amateur folklore groups	538
Team: From the investigation of the present-day folk art production in Western Slovakia	552
Mária Ušaková: The share of ethnographer in performing the care of historical monuments concerning the folk architecture in Slovakia	572
VARIOUS MATERIAL	
Konštantín Palkovič: From the phraseology of Zoch	590
Matilda Hayeková: The Celtic provenance of Slovak names of the	

some figures from fairy-tales	593
Slavko Churý: Food in Liptov region in the 17th and 18th century	595

DISCUSSION

Rasfa Stoličná: Some results concerning the ethno-cartographic study of folk food in Slovakia	599
---	-----

COMMENTARY

In memoriam of prof. dr. Pawol Nedo (Viera Gašparíková)	604
In memoriam of Jaroslav Orel (František Kalesný)	607
To the Jubilee of dr. Lubica Droppová (Ján Michálek)	609
The Conference of the Task of ethnographic science in the process of forming the present socialist culture (Ema Drábiková)	611
The IXth general meeting of the Slovak Ethnographic Society at the Slovak Academy of Sciences (Zuzana Beňušková)	616
The Conference of the Significance of folklore festivals in the present socialist culture (Milan Leščák)	618
The Conference on ethnical processes in the Czechoslovak bordeland after the year 1945 (Ján Botík)	621
The Conference of the Methods of ethnographic work and the general meeting of the Ethnographic Czechoslovak Society at the Czechoslovak Academy of Sciences (Zuzana Beňušková)	623
The 8th Congress of the International Society for the study of folk prose (Viera Gašparíková)	625
The International Conference on the Inter-ethnic relations in the North-east Hungary (Marta Sigmundová — Margita Méryová)	628
The Czechoslovak-Polish Conference of the Sociological problems connected with the reconstruction of cities (Peter Salner)	629

BOOKREVIEWS AND REPORTS

VČLEŇOVANIE LUDOVÝCH TRADÍCIÍ AKO FENOMÉN UTVÁRANIA SÚČASNÉHO SPÔSOBU ŽIVOTA (Poznámky k prvej etape výskumu úlohy ŠPZV VIII-8-3/1)

MILAN LEŠČÁK

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Po prvej etape výskumov, ktoré sa realizovali v rámci čiastkovej úlohy VIII-8-3/1 *Včleňovanie progresívnych tradícií ľudovej kultúry do systému socialistickej kultúry a spôsobu života pracujúcich* sme naše poznatky konfrontovali so zámermi, ktoré boli vo všeobecných tézach formulované v projekte čiastkovej úlohy¹ alebo v rámci jednotlivých tém konkrétnejšie rozvedené na rovnomennej konferencii v Smoleniciach r. 1981, ktorej výsledky boli publikované v Slovenskom národopise v roku 1982 (č. 3, 4).² Konkrétne výskumy priniesli celý rad problémov, ktoré sme pri príprave zámeru tejto úlohy pre nedostatok faktografického materiálu z terénnych výskumov nenastolili, iné boli v projekte sformulované skôr vo forme hypotéz alebo otázok. Hoci výsledky tejto konfrontácie sú uspokojivé, predsa len pri tejto príležitosti je potrebné upozorniť práve na tie problémy, ktoré sa z hľadiska celkového plnenia výskumného programu na úlohe javia ako najaktuálnejšie. Do úvahy sme brali najmä problémy dôležité z hľadiska praktických expertíznych úloh národopisnej vedy pre spoločenskú prax.

1. I napriek sústredenému úsiliu sa nám doteraz definitívne nepodarilo doriešiť niektoré teoretické otázky, ktoré často svojim významom prekračujú rá-

mec tejto čiastkovej úlohy a v mnohom i rámec našich vedných disciplín.

Predovšetkým je to kategoriálny problém tradície a ešte užšie problém etnokultúrnych tradícií, ktorý súvisí so súčasným chápaním predmetu etnografického a folkloristického výskumu. Súvisí s tým celý rad terminologických i metodických problémov.

Pri riešení tohoto problému sme v nadväznosti na najnovšie poznatky zahraničnej vedy dosiahli zaujímavé výsledky v oblasti vypracovania všeobecných charakteristík tradície a v oblasti upresnenia niektorých aspektov výskumu etnokultúrnych tradícií.³ Predovšetkým v oblasti skúmania mechanizmov tradovania, v objasnení úlohy sociálnej alebo kolektívnej pamäti pri utváraní a uchovávaní tradície, v objasnení úlohy variačného procesu v rozvíjaní a premenách tradícií a v otázkach vzájomného prelinania sa jednotlivých typov tradícií sa dosiahli presvedčivé, na základe analýzy konkrétneho materiálu overené poznatky. Z hľadiska našich aktuálnych potrieb sa však bude potrebné viac zaoberať hodnotovými aspektami etnokultúrnych tradícií, pretože je nevyhnutné spoznávať regulatívne činitele, skrývajúce sa v neustálom uplatňovaní hodnotiacich princípov, ktoré tvoria zároveň aktuálne kolektívne normy. Aj napriek

tomu, že v projekte na to upozorňujeme, v praxi sa táto požiadavka dostatočne neberie do úvahy.⁴

Na nedostatok axiologického aspektu v skúmaní etnokultúrnych tradícií napokon v známej sovietskej diskusii na stránkach Sovietskej etnografie upozornil i S. A. Tokarev a K. S. Sarin-guljan.⁵

Ak chceme hovoriť o včleňovaní a mieste progresívnych tradícií v spôsobe života našich súčasníkov, musíme si najprv ujasniť, aké sú postoje jednotlivcov i jednotlivých sociálnych skupín ku kultúrnym normám a hodnotám, ktoré sú odrazom kontinuálneho pretvárania hodnotového systému minulosti s celou diachronickou škálou jeho prehodnocovania i v určitých mikrovývinových stupňoch. Treba si uvedomiť, že len pri uplatňovaní axiologického aspektu môžeme zistiť, či jedna tradícia existuje aktívnejšie a iná má latentnejšiu podobu. Jedna môže byť vyjadrením subjektívnych postojov lokálnej spoločenskej skupiny, iná môže mať oveľa širšiu spoločenskú platnosť i väčšie perspektívy uplatnenia pri napĺňaní aktuálnych spoločenských funkcií.⁶ Uvedomujeme si, že etnografické alebo historické hodnoty odumierajúcich elementov tradície, ktoré nezodpovedajú súčasným spoločenským potrebám a súčasnému spôsobu života, sú vecou hodnotenia vedy, naproti tomu snaha odhaliť produktivnosť niektorých tradícií pre súčasný spoločenský a kultúrny život a nájsť i spôsob ich spoločenského uplatnenia je vecou ďaleko presahujúcou úlohu i možnosti nášho výskumu. Etnografia a folkloristika však poskytovala a mala by poskytovať impulzy k usmerňovaniu niektorých procesov, ktoré majú vplyv na utváranie nášho spôsobu života.

Úloha etnografov, ktorí často narábajú s javmi z genetického hľadiska časovo vzdialenými, ktoré navyše v synchronnej rovine preukazujú rôznu stupeň životnosti, je v tomto smere neobyčajne

zložitá. Z celej spleti problémov do popredia vystupujú tieto overené poznatky:

a) že kľúčové etnokultúrne tradície znamenajú pre spoločnosť systém nadčasových hodnôt predstavujúcich identifikačnú východiskovú súčasť dnešného spôsobu života;

b) že spoznávanie niektorých aktuálnych funkcií etnokultúrnych tradícií v súčasnom živote je závislé od pochopenia nielen racionálnych, ale i iracionálnych, psychologických faktorov, ktoré ovplyvňujú uchovávanie tradícií v určitom sociálnom prostredí.

c) S tým súvisí i staronový problém poznávania prístupu súčasníkov k javom ľudovej kultúry, ktorý zahrňuje široké pole hodnotenia etnokultúrnych tradícií od nadšeného nekritického obdivu cez pasívne stotožnenie sa až po ich odmietanie. V tomto smere nám mnohé pohľady na problémy spoločenskej úlohy tradícií ukázali sondy vo výskume motivácie jednotlivcov i sociálnych skupín k utváraniu vzťahu k tradičným formám ľudovej kultúry.

d) Dôležitým poznatkom je, že archaické formy ľudovej kultúry, ktoré žijú len v sprostredkovanej podobe (archívy, múzeá, film, fotografia, literatúra), sa správne chápu ako súčasť kultúrneho dedičstva a spolu vytvárajú obraz o kontinuálnych etnokultúrnych tradíciách. Vybudoval sa tak zároveň znakový systém, prostredníctvom ktorého sa realizujú identifikačné procesy vo vzťahu k rozvíjajúcej sa kultúrnej pamäti. Výber symbolov a znakov je však v celospoločenskom vedomí veľmi zúžený.⁷

Rozhodujúce pre náš výskum je, čo ovplyvňuje a ako sa uskutočňuje aktuálny výber z kolektívnej pamäti a postupná konvencionalizácia jednotlivých symbolov a znakov. Takýto proces prebieha väčšinou spontánne a platnosť znakov môže mať lokálny, etnický alebo dokonca nadetnických charakter.

Túto úlohu na seba preberajú prevažne prvky ľudového výtvarného umenia, folklóru, ľudového staviteľstva a kroja.

e) Na znakovom systéme etnokultúrnych tradícií sa rozvíja v prevažne estetických funkciách i súčasný folklorizmus, ktorý treba chápať ako významnú špecifickú formu včleňovania kultúrneho dedičstva do súčasného systému umeleckej kultúry s osobitnými formami kreativity.

Môžeme len znovu zdôrazniť, že pre objektívnejšie posúdenie funkcie tradícií v súčasnom spôsobe života je potrebné rozvinúť ešte vo väčšej miere výskum hodnotových orientácií rôznych lokálnych a sociálnych skupín vo vzťahoch k takým oblastiam spoločenských a kultúrnych aktivít, kde etnokultúrne tradície zohrávajú alebo môžu zohrať určitú pozitívnu spoločenskú funkciu.⁸

2. Ak sme si vytýčili za hlavný cieľ našej čiastkovej úlohy charakterizovanie základných vývinových tendencií ľudovej kultúry na Slovensku v rokoch 1945—1985, museli sme po revízii doterajších výsledkov konštatovať, že spracovanie takéhoto náčrtu naráža na mnohé ťažkosti. Predovšetkým je to doterajšie zameranie terénnych výskumov, ktoré nám neposkytujú obraz o stave ľudovej kultúry v jednotlivých etapách jej rozvíjania v podmienkach povojnového vývinu, jednotlivých etáp budovania socializmu v Československu. Aj keď tieto materiály existujú, sú od témy k téme kvantitatívne i kvalitatívne rozdielne. V rámci jednotlivých úsekov ľudovej kultúry sa síce postihuje vnútorný vývinový dynamizmus skúmaných javov, opierame sa však o charakteristiky imanentných zmien jednotlivých javov alebo skupiny javov, no neskúmame ich konkrétnu funkciu v celej štruktúre kultúrneho a sociálneho života. Takéto výskumy neobsahujú zväčša nijaké hodnotiace stanoviská k spoločenskému využívaniu ľudovej kultúry (máme len málo presnejších úda-

jov o ich životnosti a podieli na utváraní novších črt v spôsobe života vidieckeho obyvateľstva). Klasické etnografické výskumy sa celkom logicky zameriavali na vyhľadávanie a interpretáciu faktov, ktoré vyplňali prázdne miesta buď vo všeobecných vývinových charakteristikách alebo prázdne miesta v poznávaní ľudovej kultúry jednotlivých regiónov Slovenska. Tieto záchranné výskumy mali svoje opodstatnenie a priniesli neobyčajne cenné poznatky k štúdiu ľudovej kultúry, no pre presnejšie postihnutie vývinových a vzťahových súvislostí v rámci ľudovej kultúry (v nami sledovanom období, a najmä pre posúdenie zmien jej miesta a funkcie v rámci celkového vývinu našej národnej kultúry) je potrebné zhromažďovať novší materiál s použitím iných výskumných metodík.

Určitým nedostatkom bolo, že sa skúmala predovšetkým roľnícko-pastierska kultúra nášho vidieka. Málo sa brali do úvahy vzťahy kultúry miest, a najmä malých miest ku kultúre vidieka a naopak, migrácia obyvateľstva, kultúra bezzemkov (poľnohospodársky proletariát), význam príležitostných zamestnaní a postupné prenikanie priemyselnej výroby do niektorých oblastí Slovenska. V štúdiu sociálnych vzťahov sa nedocenili platné inštitucionálne (politické, administratívne a právne) súvislosti. Charakterizovať jednotlivé etapy vývinu ľudovej kultúry s ohľadom na pôsobenie jednotlivých faktorov zmien je úloha nesmierne náročná, pretože vyžaduje dôkladné poznanie celého radu faktorov a poznatkov z oblasti ekonómie, demografie, histórie a kultúrnej histórie, dejín umenia a pod.⁹ Žiaľ, mnohé potrebné práce, najmä z oblasti kultúrnej histórie Slovenska, iba čakajú na svojich autorov.

Naša vlastná charakteristika vývinu slovenskej dediny, ktorá by uspokojivo osvetlila faktory zmien v ľudovej kultúre len v období posledných sto rokov,

je zatiaľ len v etape rozpracovávaná. Hoci faktory zmien vo všeobecnosti boli načrtnuté vo viacerých štúdiách, najmä v prácach A. Prandu, podrobnejšie analýzy nám chýbajú.¹⁰ Z takéhoto pohľadu sú cenné práce o dvojito-
tom zamestnaní, robotníckej kultúre a sezónnych robotníkoch, o spätnom vplyve vystažovalectva a pod. Osobitnú úlohu zohrali i výskumné zbery folkloristov najmä v oblastiach výskumu historickej povesti a spomienkových rozprávání. Najmä výskum spomienkových rozprávání a piesní z obdobia druhej svetovej vojny, výskum piesní s družstevnou tematikou priniesli cenný a reprezentatívny materiál.

Skúmať faktory zmien ľudovej kultúry znamená prejsť od *klasifikačných a vzťahových analýz k vyššej forme kauzálnych analýz ako nevyhnutného predpokladu dialekticko-historickej interpretácie vývinu ľudovej kultúry v systéme národnej kultúry.*

¹ Ak sme pre tému o hodnotových orientáciách vidieckeho obyvateľstva sformulovali úlohu skúmať zmeny hodnotových orientácií v bývaní, odievaní, stravovaní, v umeleckej aktivite a etike, bude potrebné viac poznať nielen bezprostrednú motiváciu v zmenách hodnotových orientácií, ale i históriu, príčinné súvislosti a podmienky, v ktorých sa tieto zmeny odohrávali.

Ukazuje sa, že pre poznávanie stavu niektorých oblastí ľudovej kultúry v rokoch 1945—1952 je potrebné *exaktnejšie poznať faktory ovplyvňujúce spôsob života obyvateľstva v období po prvej svetovej vojne.* Nielen demografické a štatistické údaje, ale i mnohé dotazníkové akcie z konca tridsiatych rokov nám poskytujú zaujímavé fakty o stave v odievaní, bývaní, zvykosloví a folklóre. Ak pripočítame k tomu výsledky dosiahnuté v rámci Etnografického atlasu Slovenska (EAS) zisťujeme, že Slovensko poskytovalo pre etnografov v tomto období nielen terén pre skú-

manie stabilizovaných tradícií, odrážajúcich sa v udržiavaní archaických foriem ľudovej kultúry, ale že bolo a je živnou pôdou pre výskum premien v mnohých oblastiach materiálnej i duchovnej kultúry. (Aj keď sa zmeny v medzivojnovom období nedajú porovnať ani z kvantitatívneho ani z kvalitatívneho hľadiska napr. s obdobím rokov 1950—1959.)

Ak sme v pracovných diskusiách pred dvadsiatimi rokmi hovorovali o oblastiach či lokalitách viac a menej etnografických (v zmysle uchovávaní si ucelenejšieho systému archaickejších foriem ľudovej kultúry), už ten samotný fakt naznačoval, že vývin a rozpad v jednotlivých oblastiach Slovenska nebol rovnomerný a takáto nerovnomernosť platí v menej ostrých kontúrach ešte aj dnes.¹¹ Netreba zabúdať na sociálnu a zamestnaneckú štruktúru slovenskej dediny, ktorá bola pestrá i po poľnohospodárskej reforme, ktorá sa, hoci nedostatočne, uskutočňovala po roku 1918 prakticky až do rokov hospodárskej krízy. Z ďalších kontinuitne pôsobiacich faktorov spomenieme dochádzanie za príležitostnou prácou, postupné narastanie priemyselnej výroby, spôsob života početne silného poľnohospodárskeho proletariátu, remeselnícku malovýrobu, atď.

Aj stav v etnickej, jazykovej, konfesionálnej a vzdelanostnej oblasti bol v prvej ČSR v porovnaní s vývojom v rámci Rakúsko-Uhorska rozdielny v kvantitatívnych i v štrukturálnych zložkách. Výskumy ukazujú, že tu dochádza k mnohým zmenám v hodnotových orientáciách, ktoré sa po druhej svetovej vojne len výrazne prehľbujú. Aj druhá svetová vojna výrazne zasiahla ako faktor premien obrazu slovenského vidieka. Sú to nielen vypálené dediny, škody spôsobené prechodom frontov a ich neskoršia obnova, ale i premeny v myslení a konaní ľudí, ktoré nesporne vplývali na formovanie

nových hodnotových orientácií a pôsobili ako filter na postupné regulovanie vzťahu k tradíciám.

V skúmaní povojnového obdobia sa ukazuje málo konkrétnych výskumov z obnovy vojnou zničenej krajiny. V niektorých témach (ľudové staviteľstvo, poľnohospodárstvo, zamestnanie a domácka výroba) bude potrebné priniesť nové materiály. Konkrétnejšie ide o výstavbu niektorých dedín, dosídľovanie niektorých oblastí, rozdeľovanie majetku, ktorý prevzal štát po odchode alebo odsune kolaborantských živlov, nové pracovné príležitosti pri obnove priemyslu a budovaní komunikácií, nový systém administrácie, zoštatnenie podnikov, ustanovovanie národných správ, riešenie politických vzťahov a pod. To je len výber z množstva okolností, ktoré treba vziať do úvahy pri spracovávaní vývinu ľudovej kultúry na Slovensku po roku 1945.

Vážnym problémom sa ukazuje spriemyselňovanie Slovenska a postupná premena spôsobu života na slovenskej dedine v dôsledku mobility a migrácie pracovných síl. Dochádzanie za prácou, ktoré bolo napokon rozšírené v niektorých oblastiach i v minulom období, nadobúdalo nový charakter. Niektoré vlny prechodu pracovných síl z poľnohospodárstva do priemyslu, odchody za prácou do Čiech, sa spájajú i so zložitým obdobím zakladania jednotných roľníckych družstiev.¹² Tieto revolučné premeny zasiahli hlboko do tradičných noriem odrážajúcich sa vo vzťahu k pôde a súkromnému vlastníctvu, v generáčnych vzťahoch, často i v rodinných a susedských vzťahoch. Zápisy piesní s družstevnou tematikou a zatiaľ málo rozpracovaný výskum spomienkového rozprávania z tohoto obdobia veľmi plasticky dokumentujú vnútornú protirečivosť tohto procesu.

Predpokladáme, že terénne výskumy prinesú viac konkrétnych materiálov o spôsobe života na vidieku v období

združstevnenia, najmä z rokov 1950—1959. Veľmi málo etnografických poznatkov existuje o fungovaní organizácií a deľby práce pri zakladaní JRD nižších typov, zaujímavý materiál môže poskytnúť obdobie vzniku väčšinových JRD, kedy sa sociálne vzťahy, ale i spoločenský život na dedinách začal pretvárať v špecifických, nových ekonomických a sociálnych podmienkach. Podrobnejšie o tom píšú v tomto čísle časopisu Slovenský národopis P. Slavkovský a E. Drábiková.

Tieto podmienky a procesy neprebíhali v jednotlivých oblastiach rovnako a v rovnakých časových súradniciach. Hĺbkovým výskumom vo vybraných obciach i niektorými dotazníkovými akciami sa však podarilo získať novšie pohľady na tieto zmeny. Najväčšia pozornosť sa v rámci zmien hodnotových orientácií venuje súčasnému obdobiu (zahrňujúcemu približne obdobie rokov 1970—1983). Rozvíjajú a dopĺňujú sa v nich poznatky zo špecializovaných tematických výskumov, z ktorých najcennejšie vznikli zväčša pri príprave kandidátskych prác (zmeny rozprávačských a piesňových repertoárov, dynamika premien obradovej tradície, premeny estetických noriem).¹³

Obdobie po roku 1960, kedy sa začína postupne stabilizovať kultúrny model súčasnej slovenskej dediny, a najmä roky sedemdesiate prinášajú i nový obraz sociálnej skladby nášho vidieka. Počet obyvateľov niektorých obcí, ktoré sú blízko priemyselných centier, sa výrazne zvýšil. Tak isto sa zvyšuje počet obyvateľov tzv. strediskových obcí. Čo je však dôležitejšie, mení sa slovenská dedina z hľadiska hlavného zamestnania jej obyvateľstva. Podľa údajov Atlasu SSR je slovenská dedina charakterizovaná ako robotnícky alebo robotnícko-družstevný sociálny typ. Len málo dedín na Slovensku možno priradiť k poľnohospodárskemu typu obce. Tento poznatok podstatne ovplyv-

nil i naše výskumné zameranie. Našou snahou je získať viac porovnateľných a štatisticko-reprezentatívnych faktov. Tieto objektívne podmienky nás vedú k exaktnosti a k racionálnejšiemu vykresľovaniu obrazu o skutočných hodnotách a procesoch, ktoré sa viažu na bádateľský záujem etnografie a folkloristiky. Hľadanie funkcie a miesta tradícií ľudovej kultúry v súčasnom kultúrnom systéme nás neustále núti prekračovať pomyselné hranice nášho výskumu do doteraz neznámych „hraničných“ priestorov. Zároveň však v súlade s hlavným zámerom našich výskumov nám situácia nevyhnutne diktuje čoraz kritickejšie postoje k tomu, čo existuje alebo na druhej strane, čo sa prezentuje ako skutočná hodnota — skutočný výraz fungovania etnokultúrnych tradícií v súčasnosti.

Overili sme si vlastne len veľmi starú skúsenosť, že predmet výskumu určuje metódy skúmania a nie naopak.

3. Pri viacerých príležitostiach sa pripomínala potreba etnografického výskumu mesta. Táto otázka vystupuje do popredia vždy v iných a iných súvislostiach. Nejde nám tentoraz a pripomienku k významu mestskej kultúry pre budovanie kultúrneho zázemia Slovenska v ďalekej či menej ďalekej minulosti.¹⁴ Zaujímá nás najsúčasnejšia súčasnosť. Otázka vzťahu mesta a dediny sa pre etnografiu a folkloristiku stala zaujímavou nielen v tom, čo obyvatelov miest, mestečiek a dedín v spôsobe života rozdeľuje, ale najmä to čo ich spája. Ukazuje sa, že súčasné živelné i uvedomelé príklony k tradičným hodnotám a vzorom už nie sú záležitosťou života na dedine, ešte presnejšie, vzťah k niektorým tradíciám sa neviaže výlučne na určité sociálne skupiny alebo lokálne spoločenstvá. Formovanie vzťahu k tradíciám je vec zložitá a prebieha na viacerých úrovniach vo všetkých sociálnych skupinách. Po-

ložme si však otázku — podobne ako vo vzťahu k súčasnej dedine — o súčasnom charaktere slovenského mesta. I pojem mesta sa dnes spája s inými predstavami o jeho vonkajších znakoch ako to bolo ešte napr. pred tridsiatimi rokmi. Vznikli nové priemyselné a administratívne centrá, zmenila sa zástavba miest, zmenil sa systém služieb a pod. Celý proces utvárania spôsobu života v týchto vlastne staronových mestách je dlhotrvajúcim a otvoreným procesom. Vo väčších slovenských mestách je väčšina obyvateľstva z vidieka a sú to navyše generácie priamych potomkov tých, ktorí vyrastali v hodnotovom systéme dediny, žijúcej s tradíciami zdedenými kontinuálne cez žijúce generácie predkov vlastne zo začiatku storočia.

Zžívanie sa s mestským prostredím, preberanie nových kultúrnych vzorov a noriem, formovanie postojov k okolitému spoločenstvu neboli a doteraz zo sociálno-psychologického a etnografického hľadiska nie sú vecou jednoduchou. Prísťahovalci, ktorí často od základu zmenili etnické zloženie, sociálnu štruktúru, vzdelanosťnú a kultúrno-spoločenskú skladbu miest (ako príklady uveďme Bratislavu a Košice), určite niečo priniesli, niečo prevzali a niečo sami vytvorili.

Toto utváranie vlastného spôsobu života určite ovplyvňovali a ovplyvňujú, či už priamo alebo nepriamo, vedome alebo nevedome i stereotypy, názory, normy a predstavy viažúce sa k rodinnej výchove, k prostrediu rodnej obce, k vlastnému regiónu a pod. Po prvom ostychu a zakríknutí sa čoraz naliehavejšie ozývajú spomienky, sentiment, ale i racionálne ocenenie významu „mať niekde zapustené korene“. Niekedy sa tento moment objavuje v druhej, ba i v tretej generácii. Je to možno zvedavosť, možno potreba niečo pôvodné demonštrovať. To sa najčastejšie objavuje v rôznych formách dvojpolovosti vzťahu k rodným končinám, ktorá sa

prejavuje v pocite spolupatričnosti k rodnej lokalite, regiónu, ale i v pozitívnom vzťahu k mestu, k „novému domovu“. Spolky rodákov, naučené piesne, snaživé objavovanie ľudového umenia, skúmanie a predstieranie mentálnych vlastností, to všetko sú veci nie nové, ale predsa len dôležité. Nie sú typické len pre Bratislavu alebo Košice. Sú typické pre súčasnú kultúru ako takú. Tu má práve teraz etnografia i folkloristika veľké pole pôsobnosti.

Výskumné sondy, ktoré sme urobili v Bratislave, jednoznačne ukázali, že vo vzťahu k obyčajovej tradícii nenachádzame medzi vidiekom a veľkomesťom priepastné rozdiely, hoci kanály spoločenskej komunikácie a spôsob života sú rozdielne. Ani utváranie spôsobu života v mestách sa nedeje bez ovplyvňovania tradíciou, je preto našou úlohou tieto procesy zaznamenávať a upozorňovať na ich význam. V nich možno nájsť mnohé oporné identifikačné znaky budovania národného povedomia. (A v prípade slovenského národa je veru v tomto smere ešte čo budovať!) *Akékoľvek zužovanie národopisného výskumu len na jedno prostredie alebo len na vybrané sociálne skupiny nám nemôže poskytnúť obraz o skutočnom zástoži tradičných foriem kultúry a etnokultúrnych tradícií pri formovaní vzťahu univerzálnych a špecificky národných črt našej kultúry a o ich vitálnej sile.* Tu už nejde len o archaizmy vytrhnuté z kontextu živej kultúry minulých etáp národného vývinu, ale ide o moderný kultúrny organizmus hľadajúci svoje zázemie. Ak to lapidárne pocíťujeme v jazyku, literatúre, hudbe, výtvarnom umení a iných umeleckých druhoch a žánroch, prichodí nám siahnúť aj do oblastí etiky a estetiky architektúry a bývania, kultúry pracovného prostredia a pracovných vzťahov, do rodinných a susedských vzťahov, do obradovej kultúry a sviatkovania, odievania, trávenia voľného času a pod. Tam

všade je možné nájsť pozitívne stopy tradícií, len im treba venovať väčšiu pozornosť a pripomenúť ich ako stabilné vzory a normy. Sú to napokon problémy, s ktorými žije súčasný svet.

„Folklór je integrálnou súčasťou kultúrneho bohatstva ľudstva. Je to živý, meniaci a vyvíjajúci sa fenomén“, píše sa v preambule oficiálnej správy UNESCO, ktorého riadiace orgány na svojom poslednom zasadnutí v Mexiku venovali tradičnej kultúre zvláštnu pozornosť. V rozsiahlych odporúčaniach tohto dokumentu nachádzame zväčša zásady, ktorými sa už dlhé roky riadi (i za prispenia našich vedných disciplín) naša kultúrna a spoločenská prax. Záchrana a rozvíjanie tradícií ľudovej kultúry je v súčasnej etape rozvoja ľudstva osobitnou úlohou s ďalekosiahlym kultúrotvorným dosahom. Súčasná univerzalizácia spotrebných foriem kultúry zatláča do úzadia aktívny prístup k tvorbe umeleckých a kultúrnych foriem v každodennom živote človeka, a zároveň stiera špecifické kultúrne osobitosti regionálnych, etnických i nadetnických spoločenstiev či jednotlivých spoločenských skupín. Osobitosti v spôsobe života a v kultúrnej tvorbe sa zväčša viažu na ľudové tradície. Uchovať a rozvíjať niektoré v súčasnosti funkčne upotrebitelné, živé prvky tradícií a budovať ich prostredníctvom model národných kultúr vo vyváženom vzťahu univerzálnych vplyvov a integrujúcich prvkov tradícií — to sú úlohy, ktoré trápia súčasných vedcov a kultúrnych politikov. Tieto otázky nastoľujú najmä rozvojové krajiny, ktorým sa doslova zvonka vtlačajú formy cudzích kultúr, a najmä pre nich často cudzí spôsob života. *Syntetizovať vlastné tradície so súčasnými pokrokovými univerzálnymi kultúrnymi vzormi, to je nielen program, ale i zložitý proces.*

4. Aj štúdium tvorcov a nositeľov ľudových umeleckých tradícií sa dostáva do nového svetla. Na pretras sa znovu

dostáva doteraz nedoceňovaný význam tvorivého a aktívneho individua pre rozvoj jednotlivých folklórnych žánrov, ľudového výtvarného prejavu, ale napr. tiež organizátorov spoločenského života, obradových príležitostí a pod. Zdá sa, že i smerom do minulosti budeme musieť vzťahy individuálneho a kolektívneho v nejednom smere odmyšľifikovať a sformulovať konkrétnejšie, presnejšie.

V mnohých ohľadoch to už ukázali špeciálne výskumy nositeľov folklóru a tvorcov ľudového výtvarného umenia (túto otázku nastolili napr. i semináre s touto tematikou v Starej Lubovni a Banskej Bystrici).¹⁵ Príspevky na stránkach časopisu Slovenský národopis a Národopisných aktualít z dávnejšej, ale i celkom nedávnej minulosti nastolili celý rad problémov dotýkajúcich sa otázok folklóru i ľudovej výtvarnej tvorby v súčasnosti: pripomením aspoň vzťah tradície a inovačných postupov v tvorbe, pokus o samotné vymedzenie pojmu ľudovosti, resp. tradičnosti, vzťahy estetických a mimoestetických funkcií takejto tvorby, vzťahy k amatérskemu a naivnému umeniu a pod. Existujú už samostatné práce i jednotlivé štúdie k danej problematike, robí sa systematická dokumentácia a súpisy tvorby. To všetko vytvára predpoklady k smelšiemu zaujatiu stanoviska o osudoch a potrebách či zmenách tejto oblasti umeleckej aktivity.

Popri tradičných kritériách tematickej či štýlovej nadväznosti na tradíciu vo výskume súčasných nositeľov a tvorcov ľudového umenia do popredia viac vystupujú otázky:

- spätosť tvorcu a jeho tvorby s prostredím, v ktorom tvorí,
- analýza vonkajších a vnútorných impulzov tvorby,
- vzťah spontánneho a umelo vyvolaného záujmu o tvorbu,
- vzťahy invencie a vzorov,
- vzťahy prirodzených a inštitucionálnych podmienok,

- problémy s využívaním voľného času,
- nedoriešené zostávajú nové formy tvorby inšpirované organizovanou činnosťou na pôde záujmovej umeleckej činnosti.

Osobitnou úlohou zostala v zámeroch našich disciplín problematika vzájomných vzťahov slohového a ľudového umenia, ich vzájomné ovplyvňovanie a inšpiratívna úloha ľudovej umeleckej tvorby. V slovenských pomeroch nie je dostatočne vyriešená ani v jednej oblasti umeleckého prejavu, dokonca ani vo vzťahoch folklóru a literatúry. V tomto smere sa nezaobídeme bez interdisciplinárnej spolupráce. Tá sa môže vytvoriť len cez stanovenie konkrétneho a príťažlivého programu, ktorý by prinášal i metodologické obohatenie zúčastnených disciplín. Mnohé naznačila interdisciplinárna konferencia *Tradícia ako fenomén kultúrnej aktivity ľudstva* (Smolenice 1984), ale aj iné spoločné akcie alebo publikované výsledky. Rozhodnejšie by sa k riešeniu týchto problémov mal postaviť i Štátny plán základného výskumu, v rámci ktorého by téma *Inšpiratívna funkcia ľudového umenia vo vývine socialistického umenia* mala mať rozhodne inú váhu na pôde výskumu umenovedných disciplín.¹⁶

5. Problematike výskumu súčasných foriem a spoločenských funkcií obyčajovej tradície i sviatočných príležitostí v kontexte slovenskej kultúry sa etnografická veda na Slovensku systematicky venuje najmä v období posledného desaťročia. Až roku 1981 bola do úlohy Štátneho plánu základného výskumu zaradená aj samostatná problematika výskumu súčasných premien obyčajovej tradície pod názvom *Vzťah tradičných, voľne vznikajúcich a inštitucionalizovaných foriem v súčasnej štruktúre obyčají a sviatočných príležitostí*.¹⁷ Problémy okolo súčasných obyčají (obradov, zvykov, sem priraďujeme i príležitosti sviatkovania a osláv) sú stredobodom

záujmu nielen vedcov, etnografov väčšiny európskych krajín, ale i obyvateľstva, ktoré v návrate k niektorým tradičným formám obradovosti a sviatkovania pociťuje záruku ozvláštnenia a poetizácie kultúry všedného dňa. Touto otázkou sa preto zaoberajú nielen vedecké inštitúcie, ale i výbory pre občianske záležitosti miestnych národných výborov. Zistili sme, že máme dobrý prehľad o tradičných formách rodinných a kalendárnych obyčají na Slovensku, no nepodarilo sa nám uspokojivo vytvoriť obraz o súčasnom živom kultúrnom kalendári obradov a sviatkov na vidieku, ale ani v mestskom prostredí. Chýbal nám podrobnejší obraz o kultúrnom kalendári, ktorý by zahrňoval všetky existujúce príležitosti, ich formy a obsah, ako aj spoločenskú funkciu jednotlivých foriem obradovosti, sviatkovania a osláv. Cieľom takého výskumu, ktorý sa rozbehol v uplynulom období najmä na pôde Národopisného ústavu SAV, by malo byť zistenie, do akej miery sa uchovávajú a oživujú tradičné obyčaje, ako sa zmenila ich spoločenská funkcia, a tiež zistenie o postupnej konvencionalizácii a prístupu obyvateľov vidieka i miest k jednotlivým novším vrstvám sviatkovania a osláv, ktoré vznikajú a rozvíjajú sa v inštitucionálnych formách alebo vznikajú voľne v rôznych spoločenských skupinách. Tieto často vytvárajú elementárne formy zatiaľ nerozvinutej skupinovej tradície alebo aspoň impulzy ku kontinuálnemu rozvinutiu jednotlivých oslavných príležitostí. Len tak možno určiť základné tendencie vytvárania systému obyčají a osláv v súčasných podmienkach nášho spoločenského a kultúrneho vývinu. Výsledky výskumu okrem vedeckého zovšeobecnenia ukazujú i cestu k praktickému zhodnoteniu spoločenského významu jednotlivých foriem obradov a oslavných príležitostí, možnosti ovplyvňovania a usmernenia ich etického a estetického

poslania. Obraz o kontinuitnom vývine užšieho výseku pracovných obyčají nám vedľa bohatých archívnych materiálov spoľahlivo objasňuje pripravený Etnografický atlas Slovenska, v ktorom okrem rozšírenia niektorých javov nachádzame i základné vývinové tendencie približne od polovice minulého storočia. Ďalším oporným bodom, ktorý reprezentatívne zachytáva stav pracovných zvykov, najmä zvykov spojených s roľníckou prácou, sú dotazníkové akcie z rokov 1938 až 1942.¹⁸ Prelomovým obdobím pre zánik niektorých archaických zvykov u nás bola kolektivizácia poľnohospodárstva. Najmä jej rozvinutie po roku 1958 ukazuje, že nielen vytlačila niektoré archaické pracovné obyčaje rozšírené v jednotlivých regiónoch, ale postupne vtlačila niektorým tradičným obyčajom novú formu alebo sa v nových podmienkach vytvorili nové oslavné príležitosti. Toto prelínanie tradičných prvkov a novovznikajúcich foriem možno vo väčšine prípadov označiť za inováciu tradičného základu, ktorá pôvodné funkcie nahradila estetickou, zábavnou a spoločensky regulatívnou funkciou. Na konkretizáciu predstavy uvedieme niektoré príklady procesualnosti súčasného vývinu obyčajovej tradície so zámerom poukázať i na procesy postupného vzniku a konvencionalizácie nových príležitostí sviatkovania. Z archaických zvykov zanikli zvyky spojené s prvou orbou a siatím, s prvým výhonom dobytku, s chovom hydiny, chovom včiel a pod., ktoré vo svojom základe v minulosti obsahovali magické jadro. Ich stopy však možno nájsť ešte v niektorých horských oblastiach Slovenska, kde majú charakter individuálnych, rodinne uchovávaných obyčajových postupov.

V živej tradícii sa v inovovanej forme pevne uchovali najmä zvyky spojené s ukončením pracovných cyklov. Popri dožinkoch a vinobraní nachádzame v niektorých oblastiach stredného Slo-

venska udržiavanie zvyku „mitrovania“ (t. j. príchod oviec zo salaša na sv. Demetera, ktorý má svoje ustálené formy archaického obradného uvítania a pohostenia pastierov). Z novších zvykov, ktoré vznikajú v menších kolektívoch JRD a štátnych majetkov sú to oslavné príležitosti spojené s ukončením robôt pri kopaní vinohradu, ukončenie zberu sena alebo väzenia dobytky pred odvozom na bitúnok. Inovácia tradičných zvykov má zväčša inštitucionálnu organizáciu, ale vychádza z tradičného základu.

V súčasnosti dôležitú úlohu politického a spoločenského významu zohrávajú dožinky. Na Slovensku sa pôvodná forma dožiniek rozvinula pri sezónnych prácach námezdných poľnohospodárskych robotníkov na majeroch veľkostatkov alebo u bohatších gazdov, ktorých povinnosťou bolo po zbere úrody dať „oldomáš“, t. j. urobiť slávnosť spojenú s tancom a občerstvením. Zvyk sa opieral o obradné donesenie dožinkového venca z posledného obilia, o vinše a žatevné piesne. V súčasnosti sa takéto veniec vyhotovuje za celé JRD alebo štátny majetok a je symbolom ukončenia spoločnej práce. Veniec je z prestížnych dôvodov bohatší, pretože reprezentuje kolektív i na okresných alebo celoslovenských dožinkoch (v meste Nitra). V domácich pomeroch sa uchovávali tradičné piesne a vinše, ktorých obsah sa aktualizuje a často máva humorný podtón. Veniec i vinše a piesne sa v domácom prostredí zvyčajne odovzdávajú a adresne spievajú k predsedovi JRD. Druhá fáza dožiniek v okresnom meste alebo na celoslovenských dožinkoch v Nitre má už politicko-manifestačný charakter, kde dominujú vonkajšie znaky tradície (veniec, ľudové piesne, a najmä kroj) v identifikačno-symbolickej funkcii.

Podobne politicko-manifestačný charakter má i vinobranie organizované pri Bratislave (v Modre a Pezinku), kde

súčasťou osláv sú zase alegorické vozy a masky. Tu sa samozrejme vo väčšej miere sledujú i komerčné ciele (predaj vína a iných výrobkov).¹⁹

Osobitnú pozornosť z nových foriem osláv a oslavných príležitostí, ktoré prešli určitým stupňom konvencionalizácie a majú svoju ustálenú podobu, si zasluhujú výročné schôdze JRD, kde okrem záverečnej správy sa zvyčajne pripravuje aj zábavná časť. Dominuje v nej najčastejšie program pripravovaný z vystúpenia folklórnych skupín, talentovaných spevácok a rozprávačov, ktorí prinášajú popri tradičnej i vlastnú tvorbu. V rámci týchto príležitostí sa do osobitného typu piesne rozvinula najmä piesňová tvorba s tematikou JRD, ktorá prešla samostatným vývinom. K jej vývinu a funkcii existuje i monografická práca S. Burlasovej, ako aj iné štúdie.²⁰ Prevažná časť pracovných zvykov sa viaže na započatie, ale najmä na ukončenie práce. V dedinskom prostredí, ale rovnako i v meste, sa v súčasnosti výrazne uplatňujú pracovné zvyky pri stavbe, ktoré sú charakteristické zväčša aj pre stavbárov veľkých stavebných podnikov. Je to najmä pri dokončení posledného podlažia, kedy sa oslavuje „glajcha“, ktorú predstavuje zelený stromček, ďalej je to oslava v širšom rodinnom kruhu pri nastahovaní sa do domu. Tu sa stretávame s prelínaním i nových prvkov, ktoré voľne vznikajú podľa rodinných alebo lokálnych predstáv, no vždy sa viažu na určité ukončenia stavebných prác. Do celého komplexu zvykov patria i formy susedskej výpomoci, vzťahy medzi majstrami a pomocníkmi či brigádnikmi, mladšími a staršími, spôsob pohostenia a pod., čím vznikol celý kódex nepísaných pravidiel a zvyklostí.

Staré tradície pracovných zvykov sa výrazne uchovávali v baníckom prostredí, najmä v starých banských centrách stredného Slovenska. Je to tzv. banícky krst pri prvom fárani a oslavné

príležitosti pri výročiach baní, z nových oslavy banických rekordov a splnenia plánu.

Úplne tradičné formy si uchovali večerné krojované sprievody baníkov, ako tzv. „salamander“ v Banskej Štiavnici. Výskum ukazuje, že banické tradície sa v súčasnosti oživujú. V posledných dvoch rokoch sa v Národopisnom ústave SAV systematickejšia pozornosť venuje študentským tradíciám, ktoré nadobudli pomerne rozvinuté formy tak na stredných, ako i na vysokých školách, kde sa uvedomele rozvíjajú. (U časti stredoškolskej mládeže — trochu vážne, trochu z recesie — ešte stále pretrvávajú poverové predstavy o šťastných a nešťastných číslach, dňoch, uliciach, ktoré môžu ovplyvniť úspech v škole pri rozhodujúcich skúškach, no najmä pri maturitách.) Oslavné príležitosti sa však koncentrujú k obdobiu pred maturitami a končia po maturitných skúškach spoločným banketom. Je to nielen symbolické nosenie zelených stužiek, ale i obradné uloženie tabla — najčastejšie fotomontáže určitej triedy. Tablá sa priam prekonávajú nápaditosťou. K tomu neodmysliteľne patria rôzne sprievody, rozlúčky s profesormi a pod., ktoré majú veľa karnevalových prvkov.²¹

Na odborných a vysokých školách sa pri prijímaní študentov do kolektívu rozvinuli tradície budúcej profesie. U vysokoškolačkov hutníckych škôl sa pri prijímaní „skáče“ cez kožu, poľnohospodári majú slávnostný sprievod masiek, kde sú začiatočníci zosmiešnení a pod.

Toto všetko má svoje sociálno-psychologické funkcie — vytvára pocit spolupatričnosti a posilňuje budovanie profesionálnej hrdosti.²²

Imatrikulácia a beánie sú dve rozdielne ceremoniálne formy prijímania nových študentov. Jedna je inštitucionalizovaným aktom prijímania nových študentov, druhá je skôr zábavnou formou prijímania do neoficiálneho stu-

dentského celku. Tu máme do činenia s veľmi starou tradíciou, ktorá zdanlivo prekračuje hranice klasických záujmov našej vednej disciplíny. Je však tradíciou živou, hoci prešla mnohými inováciami a renováciami. V tomto období sa zlúčením archaických i nových prvkov ustálila schéma beání, ktorú tvoria tieto konštitutívne zložky: sprievod mesom, komorne ladený prihovor, slávnostná prisaha na parodizujúce „desatoro študenta“, slávnostný krst — pasovanie za študenta, kultúrny program karikujúci reálie zo študentského života, súčasťou beání bývajú tiež plagáty v internátoch škôl s rôznymi veršovanými „poučeniami“ o študentskom živote.

Obdobné prijímanie už do cechov jednotlivých profesií sa deje na niektorých vysokých školách aj po trefom ročníku, kedy sa predpokladá ukončenie štúdia.

Ceremoniálnu podobu nadobúda i rozlúčka so strednou, ale najmä vysokou školou. Má síce rôzne podoby, avšak tu sa sformovali stabilné prvky „symbolizujúce zmenený vzťah medzi študentami a pedagógmi“.²³

Na význam a spoločenský dosah takýchto výskumov nás upozorňuje fakt, že prakticky každý člen našej spoločnosti v budúcnosti prejde v rámci systému vzdelávania nejakou školou, ktorá ho pripraví pre jeho ďalšie spoločenské uplatnenie. Budovanie spoločenskej prestíže školy, vytváranie jej atmosféry, budovanie pocitu profesionálnej hrdosti a iné faktory dávajú predpoklady pre rozvíjanie, ale i usmerňovanie tejto staronovej tradície.

Prvky stabilizácie niektorých oslavných príležitostí sme zistili aj vo väčšine pracovných kolektívov, no podrobnejší výskum sme zatiaľ nerealizovali. Zdá sa nám, že je to úloha špeciálneho sociologického výskumu, ktorý by mal širšie skúmať aj formy utvárania sa spoločenských vzťahov v pracovných kolektívoch, trávenie a využívanie voľ-

ného času a vplyv pracovného prostredia na utváranie spôsobu života pracovníkov jednotlivých dielní, závodov, resp. rezortov.

Pre etnografov a folkloristov tu zostáva pole pôsobnosti pri skúmaní vonkajších prejavov v sociálne organizovaných stereotypoch, odrážajúcich kolektívne alebo skupinové vedomie s výraznými znakmi kontinuity a konvencionalizácie, a ktoré podliehajú fungujúcemu súboru kolektívnych noriem s aktívnou regulatívnou funkciou.

V zásade možno konštatovať, že dochádza k zmene spoločenských funkcií tradičných zvykov, k narastaniu ich oslavnej a zábavnej funkcie. *Oslavné príležitosti majú svoju pozitívnu funkciu ak sú súčasťou slávnostného ozvláštnenia rodinného života alebo pracovného procesu a sú prejavom úcty k výsledkom práce a medziľudským vzťahom v pracovných kolektívoch. Tradičné prvky zabezpečujú vedomie kontinuity a sú nositeľmi osobitných znakov a symbolov jednotlivých pracovných a sociálnych skupín.*

Naším hlavným cieľom je identifikovať ich

- a) relaxačný účinok,
- b) spoločensko-identifikačnú funkciu,
- c) politický dosah,
- d) výchovný dosah a pôsobenie.

Pri posúdení týchto faktorov možno hovoriť o usmerňovaní a rozvíjaní progresívneho odkazu tradície pre rozvoj socialistického života.

Na príklade výskumu obyčajovej tradície sme si dostatočne overili možnosti našich vedných disciplín vysloviť svoje slovo k súčasnému usmerneniu niektorých spoločenských procesov. Veľa nám ukázali výskumné sondy sviatočných príležitostí v súčasnom mestskom prostredí a ešte konkrétnejšie, s možnosťami porovnania so situáciou v Čechách, nás na ďalšie možnosti i na efektívnosť takéhoto prístupu upozornila dotazníková akcia, zisťujúca súčasný stav ob-

čianskych obradov a slávností, orientovaná širšie aj na niektoré javy súčasnej obyčajovej tradície na vidieku (vítanie do života, svadba, pohreb, 1. máj, dožinky a nové príležitosti v spoločenskom živote). Dôležité bolo zistenie, na ktorých príležitostiach alebo akciách sa aktívne organizačne podieľali zbory pre občianske záležitosti (ZPOZ) alebo spoločenské organizácie.²⁴

Odpovede z viac ako 80 obcí na Slovensku nám poskytli okrem prehľadu o podiele zborov pre občianske záležitosti a spoločenských organizácií v rámci inštitucionálnych foriem občianskych obradov a slávností aj prehľad o oslavách životných jubileí, jubilejných strieborných a zlatých svadbách, o slávnostnom odchode brancov na základnú vojenskú službu, o stretnutiach s maturantmi, slávnostnom odovzdávaní občianskych preukazov, o stretnutiach dôchodcov, atď. Dôležité je, že časť týchto príležitostí sa spája s kultúrnym programom alebo zábavou, v rámci ktorých sa uvedomele i spontánne uplatňujú tiež ľudové tradície (zvyky, piesne, kroj, ľudová hudba).

Získali sme tiež prehľad o vzťahu tradičných a novovznikajúcich príležitostiach organizácie tanečných zábav. Vyhodnotenie dotazníka nám potvrdilo, že je potrebné užšie spolupracovať s rezortnými a politickými orgánmi pri usmerňovaní zborov pre občianske záležitosti vo využití domácich tradícií, pri sprístupňovaní národopisných materiálov, ako aj v metodologickej a poradenskej činnosti. Pre takéto formy včleňovania ľudových tradícií do súčasného spôsobu života je potrebné vytvoriť adekvátne podmienky v rámci zborov pre občianske záležitosti i v rámci spoločenských organizácií. V tomto smere bude potrebné viac využiť skúsenosti z iných socialistických krajín.

6. Výskumnou oblasťou, v ktorej nemáme dlhodobé skúsenosti a môžeme ju nazvať novou, je výskum tradičných

a súčasných etických noriem. Prvé výsledky výskumu tradičnej morálky, ako aj prvé pokusy o výskum funkcie tradičných etických noriem v súčasnom živote naznačujú, že ide o oblasť výskumne veľmi náročnú, no zároveň neobyčajne podnetnú a zaujímavú. Výskumy z dedinského prostredia sa sústredili najmä na premeny etických noriem v závislosti od vzťahu k práci, k domovu, k spoločenskému a rodinnému životu.²⁵ Tento výskum bude potrebné rozšíriť najmä na objasnenie hierarchie a premien základných hodnôt odrážajúcich sa okrem vzťahu k práci aj v názoroch na vzdelanie, v spravodlivosti pri rozhodovaní o výsledkoch práce, v udržiavaní usporiadaných rodinných vzťahov, v hodnotení susedských vzťahov, v správaní k starším generáciám, v pohostinnosti, čistotnosti, atď. Osobitnou kapitolou je rozdielne utváranie vzťahu k spoločnému a súkromnému vlastníctvu.

Sú to skrátka hodnoty, na ktorých sa budujú morálne základy našej spoločnosti. *Pôjde nám o objasnenie takých kritérií posudzovania etických hodnôt a spoločenskej úlohy človeka, ktoré môžu kontinuálne pôsobiť ako významný regulatívny činiteľ, rozvíjajúci sa na báze predchádzajúcich foriem našich etnokultúrnych tradícií.*

Tradičná morálka preniesla cez prahy histórie niektoré nemenné pozitívne hodnoty, o ktoré sa opierali celé generácie. Preniesla v rámci nich aj také normy, ktoré dnešný vývoj myslenia a spoločenská prax už prekonali. Ich prekonávanie ešte i v súčasnosti je vecou zložitého procesu. Je preto potrebné dôraznejšie poukázať na pozitívne jadro ľudovej morálky. Proces kryštalizácie socialistickej morálky nie je uzavretý a tradičné vzory tu zohrávajú oveľa väčšiu úlohu ako sa na prvý pohľad zdá. Táto výskumná problematika je latentne prítomná prakticky v každej téme súčasného etnografického výskumu.

mu. Veď pre utváranie spôsobu života sú morálne vzťahy jedným zo základných činiteľov v myslení i konaní ľudí.

Záverom

Nie je našim cieľom vyčerpať širokú problematiku práce na čiastkovej úlohe, na ktorej sa podieľalo 12 vedeckovýskumných pracovísk zo Slovenska i z Čiech. Naše poznámky sa sústredili zväčša len na problematiku, ktorú pokladáme za dôležitú z hľadiska teoretického spracovávanía analytických materiálov ako podkladu pre niektoré expertízy pripravované v Národopisnom ústave SAV.

Zároveň sú aj výsledkom uvažovania nad budúcou náplňou nášho výskumného programu v ďalšej päťročnici. Z takéhoto pohľadu pokladáme za uspokojivo riešené otázky výskum v oblasti bývania, ľudového odevu, domáckej a remeselnej výroby, niektorých folklórnych žánrov a folklorizmu. Z hľadiska priprav expertíznych materiálov je potrebné prehĺbiť výskum

- a) funkcie obradov a sviatkovania v súčasnom vidieckom i mestskom prostredí,
- b) miesta a funkcie folklorizmu na pôde záujmovej umeleckej činnosti a masovokomunikačných prostriedkov,
- c) funkcie tradičnej ľudovej kultúry v procese adaptácie vidieckeho obyvateľstva v mestskom prostredí,
- d) funkčné uplatnenie tradičných prvkov v súčasnej kultúre bývania,
- e) funkcie uplatnenia tradičných prvkov v súčasnom systéme výživy a stravovania,
- f) výskum a zároveň budovanie informatívneho systému o ľudovej kultúre.

Prvé dva z týchto expertíznych podkladov budú môcť byť spracované do konca roku 1985, ostatné zostanú súčasťou výskumného programu v ďalšej päťročnici. Súčasný stav výskumu uka-

zuje, že do konca roku 1985 bude možné spracovať základný náčrt k vývinu ľudovej kultúry na Slovensku v r. 1945

—1985 a splniť i ďalšie zámery bohatého výskumného programu tejto čiastkovej úlohy.

POZNÁMKY

- 1 LEŠČÁK, M.: Včleňovanie pokrokových tradícií ľudovej kultúry do systému socialistickej kultúry a do života pracujúcich. Projekt čiastkovej úlohy. Slov. Národop., 30, 1982, s. 6—17.
- 2 Bloky príspevkov k téme Včleňovanie progresívnych tradícií ľudovej kultúry do systému socialistickej kultúry a života pracujúcich. Slov. Národop., 30, 1982, s. 407—506, 541—638; 31, 1983, č. 1.
- 3 Z nových prác: Premeny ľudových tradícií v súčasnosti, zv. 1. Československo (red. M. Leščák, A. Pranda), Bratislava 1977; PRANDA, A.: Základné činitele prenosu etnokultúrnych tradícií. Slov. Národop. 31, 1983, s. 501—516; HORVÁTHOVÁ, E.: K teoretickým aspektom problematiky tradície. Slov. Národop. 30, 1982, s. 45—59; LUTHER, D.: K teoretickým východiskám štúdia tradície. Slov. Národop. 30, 1982, s. 117—186; Tradícia ako etnografická kategória. Príspevky z rovnomeného seminára. Národop. Inf. 1984, 2, 1—175.
- 4 LEŠČÁK, M.: c. d., s. 8—10. Porovnaj KRAMAŘÍK, J.: K otázke pojmu tradície. In: Premeny ľudových tradícií v súčasnosti 1. Československo. Bratislava 1977, s. 61—67.
- 5 V diskusii na stránkach Sovietskej etnografie; k článku E. S. MARKARIAN: Uzlovyje problemy kulturnoj tradicii. Sov. Etnogr. 1981, 2, s. 78—96. Popredný sovietsky odborník A. S. TOKAREV a K. S. SARINGULJAN upozorňujú na potrebu axiologického prístupu. E. S. Markarian definuje tradíciu ako „skupinovú skúsenosť vyjadrenú v sociálne organizovaných stereotypoch, ktorá sa cestou časopriestorovej transmisie akumuluje a tvorí v rôznych ľudských kolektívoch“, pričom nehovorí o tom, že pre konkrétny kolektív v určitom časovom úseku je to predovšetkým vyjadrenie pozitívnych, spoločenskou i výrobnou praxou overených skúseností, ktoré predstavujú v otvorenom systéme kultúry popri vstupných a výstupných prvkoch jeho stabilnejšiu časť s regulatívnou funkciou zabezpečujúcou jeho rovnováhu.
- 6 V tomto smere možno rozpracovať niektoré tézy P. Bogatyriova. BOGATYRIOV, P.: Aktivně kolektivní, pasivně kolektivní, produktivní a neproduktivní etnografické jevy. In: Souvislosti tvorby. Praha 1971, s. 165—166.
- 7 PALÍČKOVÁ, J.: Tradície ľudovej výroby a jej regionálne a národné identifikačné znaky. Národop. Inf., 1984, 2, 78—86; LEŠČÁK, M.: Hodnotové a znakové aspekty skúmania etnokultúrnych tradícií. Národop. Inf., 1984, 2, s. 5—12.
- 8 Porovnaj FROLEC, V.: Socialistická vesnice — místo a význam tradic ve způsobu života a kultuře pracujících. Slov. Národop., 30, 1982, s. 17—39; PRANDA, A.: Hodnotové orientácie vidieckeho obyvateľstva na Slovensku v súčasnosti a faktory formovania progresívnych lokálnych a regionálnych tradícií. Slov. Národop., 30, 1983, s. 407—421.
- 9 Pozri napr. CAMEL, S. — SKRIP, V. — VANKO, A.: Roľnícka politika KSČ v období výstavby socializmu na Slovensku. Bratislava 1978; Formovanie triedy družstevného roľníctva v Československu. Bratislava 1984. Z etnografických prác: PRANDA, A.: K otázke vzniku oblastí ľudovej kultúry na Slovensku. Slov. Národop., 14, 1966, s. 511—562; PRANDA, A.: Základné faktory procesu zmien slovenskej a českej ľudovej kultúry po druhej svetovej vojne. In: Premeny ľudových tradícií v súčasnosti, c. d., s. 33—60.
- 10 PRANDA, A.: Základné faktory, c. d. V súčasnosti komplexné výskumy realizuje kolektív Slovenského národného múzea v Bratislave pod vedením I. Mačáka; Pozri tiež FALŤAN, L.: Víglaš — sociologická analýza spoločensko-kultúrneho potencionálu obce. Národop. Inf. 1983, 2, s. 122—215; Družstevná dedina Sebechleby. Príspevky k poznaniu súčasného života a kultúry. Red. A. Pranda (v tlači).
- 11 Potvrďuje to i výskum 7 vybratých obcí, ktorý realizuje tím pracovníkov NÚ SAV. Výrazne sa to prejavuje pri porovnaní spôsobu života a kultúry v Prochoti a Lábe alebo v Myslave. Výber obcí bol napokon urobený práve s týmto zámerom.

- 12 Odliv pracovných síl do priemyslu bol taký silný, že koncom päťdesiatych a začiatkom šesťdesiatych rokov prudko stúpol vekový priemer pracovníkov v poľnohospodárstve a vznikli obavy zo zabezpečenia dostatku pracovných síl. Veľkú úlohu tu zohrávali ekonomické podmienky, ale i psychologické faktory. Je potrebné vrátiť sa k tomu vo výskumoch.
- 13 Také sú napr. kandidátske dizertačné práce v NÚ SAV (E. Krekovičovej, O. Danglovej, D. Luthera).
- 14 K historickým vzťahom pozri napr. KOVAČEVIČOVÁ, S.: Tradície na pozadí výsledkov Etnografického atlasu Slovenska. *Národop. Inf.*, 1984, 2, s. 159. Problém adaptácie vidieckeho obyvateľstva v mestách sa nevyhnutne musí stať predmetom špeciálneho výskumu. Upozorňujú nás na to i štúdie v zahraničí. GINZBRUG, A. L.: O vlijaní nekotorych nacionálnych tradicij na migraciju iz sela v gorod. *Sov. Etnogr.* 1980, 4, s. 105—114; KOGAN, D. M.: Sviazy gorodskogo i seľskogo naseľnija kak odna iz problem etnografii goroda. *Sov. Etnogr.* 1967, s. 40—50. Pozri vyhodnotenie našich výskumov: FEGLOVÁ, V. — SALNER, P.: Sviatočné príležitosti v súčasnom mestskom prostredí. *Slov. Národop.* 33, 1985, s. 88—112.
- 15 Z výsledkov práce na čiastkovej úlohe pozri okrem príspevkov z konferencie Včleňovanie progresívnych tradícií ľudovej kultúry do systému socialistickej kultúry a spôsobu života pracujúcich. *Slov. Národop.*, 31, 1983, č. 1. Pozri BURLASOVÁ, S.: Teoretické a metodologické otázky štúdia nositeľov ľudových tradícií. *Slov. Národop.*, 31, 1983, s. 7—12, ktorý programovo uvádza sériu portrétov v časopise
- Slovenský národopis v rubrike Súčasní tvorcovia a nositelia hodnôt ľudových umeleckých tradícií. V tlači sú výsledky seminárov o nositeľoch folklóru v Starej Ľubovni a o tvorcoch ľudového výtvarného prejavu v Banskej Bystrici v roku 1983.
- 16 V rámci čiastkovej úlohy sa na pôde NÚ SAV riešila iba problematika vzťahu ľudového výtvarného umenia k slovenskému profesionálnemu umeniu (E. Plicková, J. Paličková, S. Kovačevičová).
- 17 LEŠČÁK, M.: c. d. v pozn. 1.
- 18 Materiály sú uložené v archívoch SNM — Historický ústav Bratislava, SNM — Etnografický ústav v Martine, Národopisný ústav SAV.
- 19 DRÁBIKOVÁ, E.: Malokarpatské obaračky — nová verzia tradičných slávností. *Slov. Národop.*, 23, 1975, s. 566—578.
- 20 BURLASOVÁ, S.: Ej, prišli sme prišli na pole družstevné. Ľudová pieseň s tematikou JRD. Bratislava 1980.
- 21 Výskum v Bratislave realizovali V. Feglová a P. Salner, výsledky neboli zatiaľ publikované.
- 22 FEGLOVÁ, V.: Tradícia ako výraz spoločenskej identifikácie. *Národop. Inf.* 1984, 2, s. 44—48.
- 23 Tamtiež, s. 47—48.
- 24 Anketu realizovali Z. Beňušková a M. Leščák. Pri výskume bol použitý prepracovaný dotazník, ktorý vypracoval V. Frolec pre obdobný výskum v Čechách.
- 25 Blok príspevkov k téme Morálka v tradičnom ľudovom prostredí. *Národop. Inf.* 1984, 3, s. 5—32; LEŠČÁK, M.: Premeny tradičných etických noriem v súčasnom vidieckom prostredí. In: *Kultúra družstevnej dediny Sebechleby* (v tlači).

ВКЛЮЧЕНИЕ НАРОДНЫХ ТРАДИЦИЙ КАК ФЕНОМЕН СОЗДАНИЯ СОВРЕМЕННОГО БЫТА

(Примечания к первому этапу разработки задачи ГПОИ)

Резюме

В настоящей статье подчеркивается необходимость более основательного познания состояния народной культуры в период между двумя войнами и в послевоенный период. Автор указывает на неравномерный характер перемен традиций в некоторых областях Словакии и на различную динамику развития в отдельных областях материальной, духовной культуры и в фольклоре. Упор

делается на углублении культурно-творческой и общественной функций народных традиций.

Хотя изменения в социальной структуре, в системе обучения, в производственном приеме и жизни оказали, очевидно, влияние на все области народной культуры, этнографы с более классической ориентировкой восприняли указанные процессы часто романтически, в стремлении спа-

сти и представить данную часть нашего культурного наследия как можно в лучшем свете. Хорошее намерение часто прикрывало внутреннюю противоречивость развития народной культуры, рассеяние ее ценности, прогрессивные, но также отрицательные свойства. Современные процессы вызывают у нас все больше осторожности и более рациональное, значит, более правдивое изображение настоящих ценностей и процессов, связанных с исследовательским интересом этнографии и фольклористики. Это постоянно вынуждает нас выходить за рамки мнимых областей нашего исследования и открывать до сих пор неизвестные пространства, но одновременно, согласно основному идейному замыслу наших исследований, мы принуждены высказывать все более критическое отношение к тому, что существует или же что часто представлено в качестве настоящей ценности - как действительное выражение живой традиции в современности.

С другой стороны автор рассматривает необходимость пропагандирования и распространения постоянно актуальных и живых ценностей, которые могут оказать положительное влияние на многие сферы нашего общественного сознания (отношение к семье, к работе, гостеприимство, чувство улучшения жизненной среды, отношения между поколениями и соседями, и т. п.).

Кроме традиционных критерий тематической или же стилиевой связи с традицией в исследовании современных носителей и создателей народного искусства на передний план выдвигаются следующие вопросы: связь создателя и его творчества со средой, в которой он работает; анализ внешних и внутренних импульсов творчества; отношение между спонтанным и искусственно вызванным интересом к творчеству; отношения между творческой фантазией и образцами; отношения между естественными условиями и условиями институтов; проблемы, связанные с использованием

свободного времени; нерешены полностью новые виды творчества, на которые оказала влияние организованная деятельность, связанная с самодеятельностью и художественной деятельностью; особую задачу в намерениях наших дисциплин представляет проблематика взаимоотношений между стилиевым и народным видами искусства, их взаимодействие и задача вдохновения народного художественного творчества.

Автор в примечаниях к современной структуре обычаев и праздников показывает на примерах, до какой степени сохраняются и обновляются традиционные обычаи, каким образом переменялась их общественная функция и он обращает внимание на постепенную конвенционализацию подхода жителей сел и городов к отдельным более новым слоям празднования и праздников, которые появляются и развиваются в институциональном виде, или же свободно возникают в различных общественных группах. Они часто создают элементарные формы пока неразвитой групповой традиции или, по крайней мере, импульсы для непрерывного развития отдельных случаев празднования. По мнению автора лишь таким способом можно определить основные тенденции создания системы обычаев и праздников в современных условиях нашего общественного и культурного развития.

Большое значение придает автор изучению современных этических норм по отношению к этическим нормам сохраненных при помощи традиции. Здесь, по словам автора, этнография и фольклористика имеют большую сферу деятельности, если они способны правильно понять прогрессивную и регрессивную задачи традиции и выяснить современное творчество ценностных ориентаций. Одновременно, исследование представляло бы собой вклад в изучение этнопсихологии, которая затем развивалась лишь косвенно.

INCORPORATION OF FOLK TRADITIONS AS A PHENOMENON REPRESENTING THE CREATION OF THE RECENT WAY OF LIFE

(Notes to the first stage of solving the task of State Plan of Elementary Research)

Summary

The author stresses in his article the necessity of more profound knowledge of the state of folk culture in the period between two wars and in the post-war period.

He indicates the unevenness of the changes of traditions in some regions of Slovakia and the different dynamics of development in individual spheres of the material, spi-

ritual culture and in folklore. He underlines the necessity of deepening the cultural and social function of folk traditions.

Even if the changes in social structure, in the system of education, the changes concerning the mode of production and way of life have evidently influenced the whole spheres of folk culture, the ethnologists with a more classic orientation had often perceived these processes in a romantic manner, trying to save this part of our cultural heritage and present it in the best way. The good intention often covered the internal inconsistencies of the development of folk culture, its value dispersion, its progressive but as well as some negative properties. The present process will make us to be more cautious and to describe a more rational and, thus, more truthful picture about the real values and processes connected with the investigator's interest of ethnography and folkloristics. This forces us persistently to surpass the imaginary fields of our research and reach the recently unknown areas but, at the same time, it makes us, in accordance with the main intention of our investigations, to show a more critical relation towards the fact which exists or which is often presented as a real value — real expression of the functioning tradition at the present.

On the other hand, the author considers the necessity of propagating and distributing permanently the up-to-date and living values that can have a positive impact on many spheres of our common social conscience (relation toward the family, to the work, hospitality, an ability of improving the living environment, relations between generations and neighbours, etc.).

Apart from the traditional criteria of the thematic and stylistic continuity with the tradition, the following questions come to the foreground in the research of the present representatives and creators of folk art: links of the author and his creation with the environment in which he works; the analysis of external and internal impulses of the creation; the relation

between spontaneous and artistically induced interest for the creation, the relations of invention and patterns; the relations of natural and institutional conditions; the problems connected with the use of free time; the new forms of creation inspired by an organized activity in the sphere of hobby and artistic activity are still unsolved; a special task, contained in the intentions of our disciplines, is represented by the problems of the mutual relationship between the contemporary and folk art, their effect on each other and the inspiring task of the folk artistic creation.

The examples, which the author uses in the notes, concerning the present structure of customs and holidays, illustrate to what extent the traditional customs have been preserved and restored, the way in which their social function has been changed and our attention is drawn to the successive conventionalization of the approach of rural inhabitants and of the citizens to the individual new forms of feasts, and celebrations arising and developed in institutional forms, or those which occur freely in different social groups. They often constitute the elementary forms of so far undeveloped group tradition or at least the impulses to the continual development of individual festive occasions. This is the only way, according to the author, in which it is possible to define the basic trends of developing the system of customs and feasts in the present conditions of our social and cultural development.

A great attention is paid to the investigation of the recent ethical norms related to the ethical norms preserved by tradition. The author maintains that this field offers great possibilities for ethnography and folkloristics, in case they can properly understand the progressive as well as the regressive role of the tradition and throw light on the recent creation of value orientations. At the same time, it would constitute a contribution to the study of ethno-psychology which by then has been developing only marginally.

Slovenský národopis

Časopis Národopisného ústavu Slovenskej
akadémie vied

Ročník 33, 1985, číslo 2—3

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej
akadémie vied

Hlavná redaktorka
Čl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ

Výkonná redaktorka
PhDr. ZORA VANOVIČOVÁ

Typografia: *Eva Kovačevičová*

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc.,
PhDr. Soňa Burlasová, CSc., doc. PhDr.
Václav Frolec, CSc., PhDr. Viera Gašparí-
ková, CSc., doc. PhDr. Ľmília Horváthová,
CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová, CSc.,
PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr. Milan Leš-
čák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek, CSc.,
PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc. PhDr. Šte-
fan Mruškovič, CSc., PhDr. Viera Nosá-
lová, CSc., prof. Antonín Robek, DrSc.,
PhDr. Viera Urbancová, CSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Klemensova 19
Vytláčili Tlačiarne Slovenského národné-
ho povstania, n. p., Martin

Registr. zn. F 7091

Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné pred-
platné Kčs 80,—

Rozširuje, objednávky a predplatné prijí-
ma PNS — ÚED, Bratislava, ale aj každá
pošta a doručovateľ. Objednávky do za-
hraničia vybavuje PNS — Ústredná expe-
dičia a dovoz tlačne, Gottwaldovo nám. 6,
884 19 Bratislava.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej aka-
adémie vied, 1985

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Института этнографии Словацкой Ака-
демии Наук

Год издания 33, 1985, № 2—3

Издается четыре раза в год

«ВЕДА», издательство Словацкой Академии
Наук

Редакторы Д-р Божена Филова и Д-р Зора
Вановичова

Адрес редакции: 813 64 Братислава, Клемен-
сова 19

SLOVAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes
der Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Jahrgang 33, 1985, Nr. 2—3. Erscheint vier-
mal im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der
Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und
PhDr. Zora Vanovičová

Redaktion: 813 64 Bratislava, Klemenso-
va 19

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Ethnographic Institute of
the Slovak Academy of Sciences

Volume 33, 1985, No. 2—3

Published quarterly by VEDA, the Pub-
lishing House of the Slovak Academy of
Sciences

Managing Editors PhDr. Božena Filová
and PhDr. Zora Vanovičová

Editor: 813 64 Bratislava, Klemensova 19

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de
l'Académie slovaque des sciences

Année 33, 1985, No. 2—3

Parait quatre fois par an, Editions de VE-
DA, maison d'édition de l'Académie slova-
que des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et
PhDr. Zora Vanovičová

Rédaction: 813 64 Bratislava, Klemensova
19

Distributed in the socialist countries by
SLOVART Ltd., Leningradská 11, Brati-
slava, Czechoslovakia, Distributed in West
Germany and West Berlin by KUBON
UND SAGNER, D-8000 München 34, Post-
fach 68, Bundesrepublik Deutschland. For
all other countries, distribution rights are
held by JOHN BENJAMINS, B. V., Peri-
odical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Am-
sterdam HOLLAND

49616

